

HISTORIA I KULTURA
ZIEMI SŁAWIEŃSKIEJ

FUNDACJA „DZIEDZICTWO”

HISTORIA I KULTURA ZIEMI SŁAWIEŃSKIEJ

TOM II

Redakcja:
WŁODZIMIERZ RĄCZKOWSKI
JAN SROKA

SŁAWNO 2003

ABSTRACT: Włodzimierz Rączkowski, Jan Sroka (eds), *Historia i kultura Ziemi Sławieńskiej*, t. 2 [History and Culture of the Sławno region, vol. 2]. Fundacja „Dziedzictwo”, Sławno 2003. pp. 259, fig. & phot. 86, colour tabl. 38. ISBN 83-919236-0-6. Polish text with German summaries.

The authors explore different aspects of history and culture of the Sławno region (Middle Pomerania, Poland). Two papers cover the problem of the role of archaeology in the study of the process of cultural changes. Other deal with problems of history and architecture of manor houses in the region in 19th and 20th century as well as the life and artistic output of two artists who lived in Sławno (G. Machemehl, W. Gross). Some papers explore problems related to the post-War period.

© Copyright by Włodzimierz Rączkowski, Jan Sroka 2003
© Copyright by authors

Na okładce akwarela Otto Kuske'go *Kirche in Schlawe*, 1943 [*Kościół w Sławnie*, 1943] ze zbiorów Muzeum – Zamek Książąt Pomorskich w Darłowie

Tłumaczenia na język niemiecki: *Brygida Jerzewska*

Redaktor: *Katarzyna Muzia*
Skład i łamanie: *Eugeniusz Strykowski*

Publikację wydano przy finansowym wsparciu Fundacji Współpracy Polsko – Niemieckiej ze środków republiki Federalnej Niemiec

Die Publikation ist mit finanzieller Unterstützung der „Stiftung für polnisch - deutsche Zusammenarbeit in Warszawa“ aus Mitteln der Bundesrepublik Deutschland herausgegeben worden“

Wydawca/Herausgeber: Fundacja „Dziedzictwo“, 76-100 Sławno, ul. A. Cieszkowskiego 2
Wydawnictwo „Margraf”, 76-100 Sławno, ul. A. Cieszkowskiego 12 d

ISBN 83-919236-0-6

Druk/Druck: Boxpol, 76-200 Słupsk, ul. Wiejska 24

Spis treści

JAN SROKA (Sławno), WŁODZIMIERZ RĄCZKOWSKI (Poznań): Wypełnić pustkę – przywrócić wymazane dziedzictwo kulturowe – kilka uwag wprowadzenia	7
TOMASZ KASPROWICZ (Poznań): Stalność w zmienności – osadnictwo z przełomu er w Warszkwie	11
PIOTR WAWRZYŃIAK (Poznań): Czy można ‘zrewolucjonizować’ historię Sławna? Archeologia o początkach miasta	29
ANDRZEJ CHLUDZIŃSKI (Dygowo): Nazwy osobowe burmistrzów Sławna do 1864 roku	41
SYLWIA WESOŁOWSKA (Szczecin): Z dziejów szkolnictwa na Ziemi Sławieńskiej	53
KRYSTYNA RYPNIEWSKA (Koszalin): Z historii przedwojennej posiadłości w Osiekach	65
EWA GWIAZDOWSKA (Szczecin): Obraz dworów Ziemi Sławieńskiej w albumie Alexandra Dunckera (1860–1865)	83
ZBIGNIEW CELKA (Poznań), ZBIGNIEW SOBISZ (Słupsk), DOROTA MORKA (Sławno): Herbarium sławieńskie – wstępne informacje o unikatowym odkryciu	107
ZBIGNIEW SOBISZ (Słupsk), DOROTA MORKA (Sławno), ZBIGNIEW CELKA (Poznań): Materiały do flory Ogrodu Botanicznego w Sławnie	117
ISABEL SELLHEIM (Frankfurt nad Menem): Der Bildhauer Wilhelm Gross – Schöpfer der Stephan-Büste in Stolp	129
JOANNA BRYL (Poznań): Uwagi o kilku obrazach Güntera Machemehla ...	137
LESZEK WALKIEWICZ (Darłowo): Tajne obiekty militarne z czasów II wojny światowej w Darłowie i okolicach	149
MAREK ŻUKOWSKI (Darłowo): „Oczyszczanie” szeregów Polskiej Partii Socjalistycznej na terenie powiatu sławieńskiego	177
KRYSTYNA BASTOWSKA (Koszalin): Z dziejów zabytkowych świątyń dawnego województwa koszalińskiego w latach 1945–1989	197
Indeks osób	243
Indeks rzeczowy i nazw geograficznych	251
Lista adresowa autorów	257

Herbarium sławieńskie – wstępne informacje o unikatowym odkryciu

ZBIGNIEW CELKA (Poznań), ZBIGNIEW SOBISZ (Słupsk),
DOROTA MORKA (Sławno)

*Herbarium praestat omni Icone,
necessarium omni Botanico.*

Karol Linneusz (1763: 11)

1. Wstęp

Herbarium, zwane również herbarzem, oznacza zielnik (z łaciny *herbarium* to znaczy zielnik, od *herba* = zioło). Zielnik to zbiór zasuszonych roślin ułożonych systematycznie na arkuszach, niekiedy zawierających opis służący celom naukowym. Do końca XVIII wieku herbarium oznaczało także drukowane, ilustrowane dzieła o roślinach (Piekielko 1981).

Zielnik, któremu poświęcony będzie niniejszy artykuł, został znaleziony przez jednego z autorów w trakcie porządkowania gabinetu biologicznego w Liceum Ogólnokształcącym w Sławnie. Stanowi on część dużego zbioru zielnikowego. Od miejsca znalezienia nazwano go umownie sławieńskim, choć tylko część zbiorów pochodzi ze Sławna. Wszystkie arkusze zielnikowe zostały złożone w Herbarium Zakładu Botaniki i Genetyki (SLTC) Pomorskiej Akademii Pedagogicznej w Słupsku.

Celem niniejszej pracy jest scharakteryzowanie kilkudziesięciu arkuszy cennego zbioru z końca XIX i początku XX wieku. Autorzy zdają sobie sprawę, że jest to tylko część większej całości i mają nadzieję, iż artykuł ten przyczyni się do odnalezienia i całościowego opracowania tego zielnika¹.

2. Historia i funkcje zielników

Sztuka wykonywania zielników znana jest od wieków. Prosta i skuteczną metodę zasuszania roślin opracował włoski botanik Lucii Ghini (1490?–1556). Polegała ona na „suszeniu pod prasą”, czyli staran-

¹ Podziękowania: Autorzy serdecznie dziękują Pani Doktor Ewie Gwiazdowskiej i Panu Magistrowi Aleksandrowi Dembińskiemu za pomoc w odczytaniu i przetłumaczeniu etykiet zielnikowych

nym ułożeniu roślin lub ich części między arkuszami bibuły i poddaniu takiego pakietu dużemu naciskowi. Rośliny suszą się wtedy w sposób naturalny. Nieco zmieniona metoda sporządzania zielnika stosowana jest do dziś. Sztuka wykonywania zielników metodą Ghiniego upowszechniona została przez jego uczniów – A. Cesalpina i U. Aldrovandiego. Zielniki opraciwano wtedy w grube tomy, jak księgi. Przypuszcza się, iż najstarszym zachowanym zielnikiem jest herbarium ucznia L. Ghiniego Gerarda Cibo z 1532 roku. Do naszych czasów przetrwały także zielniki: J. Giraulta z 1558 roku, U. Aldrovandiego z połowy XVI wieku, K. Ratzenbergera z lat 1554–1559, A. Cesalpina z 1563 roku, L. Rauwolfa z lat 1560–1575 i inne. W następnych wiekach wykonywano zielniki w wielu europejskich krajach. Do najbardziej znanych należy herbarium Karola Linneusza (1707–1778), twórcy nowoczesnej systematyki (obecnie w Londynie, Sztokholmie, Uppsali oraz Paryżu). Liczy on około 16 tysięcy okazów (Piekielko 1981). Największe herbaria na świecie posiadają po kilka milionów arkuszy. Należą do nich zielniki w Nowym Jorku, Paryżu, Kew koło Londynu oraz w Sankt Petersburgu. Przykładowo Zielnik Roślin Wyższych Instytutu Botaniki im. W. Ł. Komarowa Akademii Nauk w Sankt Petersburgu liczy aż 5 mln arkuszy z europejskiej części dawnego ZSRR, Syberii i Dalekiego Wschodu, Środkowej Azji, Azji Wschodniej i Centralnej, Kaukazu oraz innych krajów poza dawnym ZSRR (Mirek, Piękoś-Mirkowa 1978).

W Polsce większość starych zielników przepadła bezpowrotnie. Najstarszym zielnikiem wykonanym na ziemiach polskich był prawdopodobnie zielnik Anny Wazówny, siostry Zygmunta III Wazy. Był on przechowywany w zbiorach Radziwiłłów i spłonął w czasie II wojny światowej. Przepadł także m.in. bogaty zielnik ks. Krzysztofa Kluka z XVIII wieku (Piekielko 1981). Jednymi z najstarszych zachowanych zielników w Polsce są: przechowywane w Instytucie Botaniki im. Władysława Szafera PAN herbarium Józefa Jundziła, w którym znajdują się zbiory z lat od 1772 do 1876 (Köhler 1995) oraz dwa, będące w zbiorach Instytutu Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, XVIII-wieczne herbaria wykonane przez profesorów tejże uczelni (Piekielko 1981).

Współcześnie w Polsce jest ponad 60 zielników zgrupowanych w 30 ośrodkach naukowych, związanych głównie z uniwersytetami i akademiemi rolniczymi. Są to w większości zbiory młode (powstałe po II wojnie światowej) i niewielkie. Największy jest zielnik w Krakowie, który wraz ze zbiorami prywatnymi liczy ponad 1 mln arkuszy. Duże zielniki znajdują się też w Lublinie (ponad 350 tys. arkuszy.), Łodzi (ponad 330 tys.), Poznaniu (ponad 480 tys.), Wrocławiu (ponad 410 tys.) i Warszawie (ponad 310 tys.). Całość zbiorów polskich to prawie 3,5 mln arkuszy (Mirek 1990).

Zielniki spełniają dwie podstawowe role: naukową i dydaktyczną. Funkcje naukowe zielnika związane są z dokumentowaniem różnorodności taksonomicznej roślin i gromadzeniem materiałów do studiów nad ich zmiennością. Herbaria są również miejscem przechowywania typów nomenklatorycznych (tj. okazów, które posłużyły do opisanie i nazwania jednostki systematycznej, np. gatunku). Funkcja dydaktyczna zielnika wynika z tego, iż jest on najprostszą formą poznawania różnorodności świata roślin

3. Herbarium sławieńskie

Herbarium sławieńskie odnaleziono w budynku Liceum Ogólnokształcącego w Sławnie w trakcie porządków w gabinecie biologicznym. Autor zielnika nie jest znany. Na arkuszach i teczkach gromadzących arkusze brak jest nazwiska autora zbiorów. Przypuszcza się, że mógł być nim Karl Friedrich Marquardt, niemiecki przyrodnik mieszkający przed II wojną światową w Darłowie. Z numeracji arkuszy wynika, iż herbarium sławieńskie liczyło przynajmniej kilkaset arkuszy zielnikowych. Okazy z tego zielnika mogą się współcześnie znajdować w innych częściach kraju, także w zbiorach prywatnych.

Zielnik odnaleziony w Sławnie zajmował trzy te czki. W pierwszej zgromadzono 10 arkuszy z XIX wieku, w drugiej 48 okazów z początków XX wieku, a w trzeciej 20 arkuszy też z XX wieku. Arkusze posiadają wymiary 21 × 33 cm. Ogólny stan zachowania zielnika jest dobry, tylko niektóre okazy są uszkodzone. Brak jest także etykiet na części arkuszy z XIX wieku. Zdecydowana większość alegatów jest właściwie oznaczona.

Arkusze zielnikowe z XIX wieku miały papierowe etykiety. Do naszych czasów dotrwały tylko trzy alegaty z etykietami. Są one trudno czytelne. Pierwszy okaz prezentuje hyzop lekarski (*Hysopus officinalis*)² i został zebrany w Wągrowcu w 1880 roku. Kolejny arkusz to jastrzębiec kosmaczek (*Hieracium pilosella*), zebrano go w 1874 roku w powiecie kłajpedzkim (niem. Kreis Memel). Trzecia etykieta zielnikowa z XIX wieku dotyczy zawciągu pospolitego (*Armeria maritima* subsp. *elongata*). Sam arkusz nie istnieje, etykieta była włożona do innego alegatu. Zawciąg pospolity został zebrany również w Wągrowcu w 1864 roku. Dla tego gatunku podano dokładniejszą lokalizację – las nad Jeziorem Durowskim. Pozostałe rośliny stanowiące kolekcję z XIX wieku nie posiadają etykiet zielnikowych, są nimi: kocanki piaskowe (*Helichrysum aenarium*), jastrzębiec (*Hieracium* z grupy *echioides*), dziurawiec zwyczajny

² Nazwy gatunków podano za pracą Mirka i in. (1995).

(*Hypericum perforatum*), mięta polna (*Mentha arvensis*), lebiodka pospolita (*Origanum vulgare*), szalwia łąkowa (*Salvia pratensis*), żarnowiec miotlasty (*Sarothamnus scoparius*) i maruna nadworska (*Matricaria maritima*).

Arkusze zielnikowe z początku XX wieku opatrzone następującymi informacjami. Na zewnętrznej stronie arkusza (Tablica I: A) w lewym górnym narożniku podano nazwę łacińską rodziny (czasem także podrodziny, jak np. u złożonych), w prawym górnym rogu nazwę klasy w języku łacińskim i numer rodziny (np. 13 Fam. skrót od Familia = rodzina). Na środku arkusza znajduje się nazwa gatunku w języku łacińskim, u dołu po lewej odrębnie podano numer arkusza. Na wewnętrznej stronie (prawej) umieszczona jest roślina, która jest przyklejona kawałkami taśmy (Tablica II: A). U dołu strony podano nazwę gatunku w języku łacińskim z autorem, nazwę gatunkową w języku niemieckim, nazwę stanowiska, czyli miejsce zbioru oraz jego datę. Brak jest na arkuszach autora zbioru oraz siedliska. Rośliny zawarte w zielniku sławieńskim pochodzą głównie ze Szczecina i jego najbliższej okolicy (58 arkuszy). Tylko 11 arkuszy zebrano w Sławnie (tab. 1). Zbioru roślin dokonano od 12 maja 1933 roku do 12 września 1934 roku. W Sławnie rośliny zbierano w lipcu 1933 roku (25, 26, 27 i 29) oraz we wrześniu 1934 roku (5, 7 i 12).

Tabela 1. Wykaz stanowisk

Stanowisko		Liczba arkuszy
Nazwa niemiecka	Nazwa polska	
Buchheide	Puszcza Bukowa pod Szczecinem	11
Eckerberger Wald	Las Osowicki	7
Finkenwalde	Zdroje (Szczecin)	6
Flughafen	Szczecin-Lotnisko	1
Garten Braunsfelde	Ogrody w Pogodnie (Szczecin)	1
Garten der Bären-Apotheke	Ogrody przy Aptece pod Niedźwiedziem? (Szczecin)	1
Gotzlow	Goćław (Szczecin)	1
Kraftwerk	Elektrownia (Szczecin)	7
Messenthiner Wald	Las Mścięciński (Szczecin)	1
Podejuch	Podjuchy (Szczecin)	8
Pommerensdorf	Pomorzany (Szczecin)	7
Pulvermühle	Prochowe Młyny (w Puszczy Bukowej)	1
Schawarzer Damm	Tama Pomorzańska, obecnie ul. Tama Pomorzańska w Szczecinie	3
Schlawe	Sławno	11
Vorbruch	Kurowskie Łęgi lub Regalickie Łęgi (Szczecin)	3

Rośliny znajdujące się w herbarium sławieńskim reprezentują różne siedliska, np. lasy – szczawik zajęczy (*Oxalis acetosella*), łąki – krwiściąg lekarski (*Sanguisorba officinalis*), brzegi rzek – starzec bagienny (*Senecio paludosus*), murawy kserotermiczne – driakiew gołębia (*Scabiosa columbaria*), miejsca ruderalne – jasnota biała (*Lamium album*) i pola uprawne – ozędka groniasta (*Neslia paniculata*). W zielniku znaleźć można też gatunki uprawiane, np. rabarbar ogrodowy (*Rheum rhapoticum*). Pełny zestaw informacji o gatunkach znajdujących się w zielniku przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 2. Wykaz gatunków zielnika sławieńskiego

Nazwa gatunku		Nazwa rodziny	Stanowisko	Data zbioru
łacińska	polska			
<i>Achillea millefolium</i>	Krwawnik pospolity	Asteraceae – Astrowate	Kurowskie lub Regalickie Łęgi	19.08.1933
<i>Achillea ptarmica</i>	Krwawnik kichawiec	Asteraceae – Astrowate	Sławno	29.07.1933
<i>Alchemilla</i> sp. ¹	Przywrotnik	Rosaceae – Różowate	Las Osowicki	24.06.1933
<i>Anthemis tinctoria</i>	Rumian żółty	Asteraceae – Astrowate	Sławno	12.09.1934
<i>Artemisia campestris</i>	Bylica polna	Asteraceae – Astrowate	Sławno	5.09.1934
<i>Artemisia vulgaris</i>	Bylica pospolita	Asteraceae – Astrowate	Pomorzany	13.09.1933
<i>Athyrium filix femina</i>	Wietlica samicza	Athyriaceae – Wietlicowate	Puszcza Bukowa	30.08.1933
<i>Aster</i> sp. ^{1,2}	Aster	Asteraceae – Astrowate	Elektrownia	13.09.1933
<i>Bellis perennis</i>	Stokrotka pospolita	Asteraceae – Astrowate	Sławno	27.07.1933
<i>Berteroa incana</i>	Pyleniec pospolity	Brassicaceae – Kapustowate	Las Osowicki	23.06.1933
<i>Bidens cernua</i>	Uczep zwisły	Asteraceae – Astrowate	Podjuchy	16.10.1933
<i>Bidens frondosa</i>	Uczep amerykański	Asteraceae – Astrowate	Pomorzany	6.09.1933
<i>Bidens tripartita</i>	Uczep trójlistkowy	Asteraceae – Astrowate	Pomorzany	6.09.1933
<i>Campanula patula</i>	Dzwonek rozpięchły	Campanulaceae – Dzwonkowate	Sławno	27.07.1933
<i>Campanula persicifolia</i>	Dzwonek brzoskwiolistny	Campanulaceae – Dzwonkowate	Sławno	25.07.1933
<i>Capsella bursa-pastoris</i>	Tasznik pospolity	Brassicaceae – Kapustowate	Kurowskie lub Regalickie Łęgi	19.08.1934
<i>Cardamine pratensis</i>	Rzeżucha łąkowa	Brassicaceae – Kapustowate	Puszcza Bukowa	23.06.1934
<i>Carduus acanthoides</i>	Oset nastroszony	Asteraceae – Astrowate	Tama Pomorzańska	6.09.1933
<i>Centaurea cyanus</i>	Chaber bławatek	Asteraceae – Astrowate	Puszcza Bukowa	17.06.1933
<i>Centaurea jacea</i>	Chaber łąkowy	Asteraceae – Astrowate	Pomorzany	13.09.1933
<i>Cerasus vulgaris</i>	Wiśnia pospolita	Rosaceae – Różowate	Ogrody przy Aptece pod Niedźwiedziem?	23.06.1933
<i>Chamomilla suaveolens</i>	Rumianek bezpromienny	Asteraceae – Astrowate	Sławno	27.07.1933

cd. tab. 2

Nazwa gatunku		Nazwa rodziny	Stanowisko	Data zbioru
łacińska	polska			
<i>Chelidonium majus</i>	Glistnik jaskólcze ziele	<i>Papaveraceae</i> – Makowate	Puszcza Bukowa	25.05.1933
<i>Conyza canadensis</i>	Konyza kanadyjska	<i>Asteraceae</i> – Astrowate	Zdroje	19.07.1933
<i>Digitalis purpurea</i>	Naparstnica purpurowa	<i>Scrophulariaceae</i> – Trędownikowate	Sławno	25.07.1933
<i>Dryopteris filix-mas</i>	Nieczelnica samcza	<i>Aspidiaceae</i> – Paprotnikowate	Puszcza Bukowa	30.08.1933
<i>Equisetum arvense</i>	Skrzyp polny	<i>Equisetaceae</i> – Skrzypowate	Goćław	28.05.1933
<i>Equisetum silvaticum</i>	Skrzyp leśny	<i>Equisetaceae</i> – Skrzypowate	Las Mścięciński Prochowe Młyny	4.07.1933 6.05.1934
<i>Euphorbia helioscopia</i>	Wilczomlec obrotny	<i>Euphorbiaceae</i> – Wilczomleczone	Podjuchy	1.07.1933
<i>Fragaria vesca</i>	Poziomka pospolita	<i>Rosaceae</i> – Różowate	Puszcza Bukowa	23.06.1934
<i>Galium odoratum</i>	Przytulia wonna	<i>Rubiaceae</i> – Marzanowate	Puszcza Bukowa	23.06.1934
<i>Galium mollugo</i>	Przytulia pospolita	<i>Rubiaceae</i> – Marzanowate	Las Osowicki	23.06.1933
<i>Genista tinctoria</i>	Janowiec barwierski	<i>Fabaceae</i> – Bobowate	Las Osowicki	29.06.1933
<i>Geranium palustre</i>	Bodziszek błotny	<i>Geraniaceae</i> – Bodziszkowate	Podjuchy	15.07.1933
<i>Geranium sibiricum</i>	Bodziszek syberyjski	<i>Geraniaceae</i> – Bodziszkowate	Pomorzany	6.09.1933
<i>Geum rivale</i>	Kuklik zwisły	<i>Rosaceae</i> – Różowate	Las Osowicki	12.05.1933
<i>Helianthus tuberosus</i>	Słonecznik bulwiasty	<i>Asteraceae</i> – Astrowate	Elektrownia	13.09.1933
<i>Helichrysum arenarium</i>	Kocanki piaskowe	<i>Asteraceae</i> – Astrowate	Podjuchy	30.07.1933
<i>Inula britannica</i>	Oman łąkowy	<i>Asteraceae</i> – Astrowate	Las Osowicki	28.07.1933
<i>Lamium album</i>	Jasnota biała	<i>Lamiaceae</i> – Jasnotowate	Elektrownia	1.07.1933
<i>Melilotus officinalis</i>	Nostrzyk żółty	<i>Fabaceae</i> – Bobowate	Sławno	27.07.1933
<i>Mentha arvensis</i> rev. <i>Mentha x verticillata</i>	Mięta okrągowa	<i>Lamiaceae</i> – Jasnotowate	Szczecin–Lotnisko	15.07.1933
<i>Neslia paniculata</i>	Ozędka groniasta	<i>Brassicaceae</i> – Kapustowate	Elektrownia	13.09.1933
<i>Ononis repens</i> rev. <i>Ononis spinosa</i>	Wilżyna ciernista	<i>Fabaceae</i> – Bobowate	Zdroje	29.08.1933
<i>Oxalis acetosella</i>	Szczawik zajęczy	<i>Oxalidaceae</i> – Szczawikowate	Las Osowicki	12.05.1933
<i>Papaver rhoas</i>	Mak polny	<i>Papaveraceae</i> – Makowate	Puszcza Bukowa	17.07.1933
<i>Plantago lanceolata</i>	Babka lancetowata	<i>Plantaginaceae</i> – Babkowate	Puszcza Bukowa	2.07.1933
<i>Plantago major</i>	Babka zwyczajna	<i>Plantaginaceae</i> – Babkowate	Puszcza Bukowa	30.08.1933
<i>Polygonum aviculare</i>	Rdest ptasi	<i>Polygonaceae</i> – Rdestowate	Elektrownia	13.09.1933

cd. tab. 2

Nazwa gatunku		Nazwa rodziny	Stanowisko	Data zbioru
łacińska	polska			
<i>Polygonum bistorta</i>	Rdest wężownik	<i>Polygonaceae</i> – Rdestowate	Kurowskie lub Regalickie Łęgi	6.05.1934
<i>Potentilla anserina</i>	Pięciornik gęsi	<i>Rosaceae</i> – Różowate	Puszcza Bukowa	19.07.1933
<i>Rheum rhapoticum</i>	Rabarbar ogrodowy	<i>Polygonaceae</i> – Rdestowate	Ogrody w Pogodnie	15.07.1933
<i>Rumex aquaticus</i> rev. <i>Rumex hydrolapathum</i>	Szczaw lancetowaty	<i>Polygonaceae</i> – Rdestowate	Podjuchy	24.08.1933
<i>Rumex crispus</i>	Szczaw kędzierzawy	<i>Polygonaceae</i> – Rdestowate	Podjuchy	15.06.1933
<i>Sanguisorba officinalis</i>	Krwiściąg lekarski	<i>Rosaceae</i> – Różowate	Podjuchy	21.08.1933
<i>Saponaria officinalis</i>	Mydlnica lekarska	<i>Caryophyllaceae</i> – Goździkowate	Tama Pomorzańska	6.09.1933
<i>Scabiosa columbaria</i>	Driakiew gołębia	<i>Dipsacaceae</i> – Szczeciowate	Sławno	7.09.1934
<i>Senecio jacobaea</i>	Starzec Jakubek	<i>Asteraceae</i> – Astrowate	Sławno	26.07.1933
<i>Senecio paludosus</i>	Starzec bagienny	<i>Asteraceae</i> – Astrowate	Podjuchy	15.08.1933
<i>Senecio vernalis</i>	Starzec wiosenny	<i>Asteraceae</i> – Astrowate	Puszcza Bukowa	19.05.1934
<i>Senecio vulgaris</i>	Starzec zwyczajny	<i>Asteraceae</i> – Astrowate	Pomorzany	13.09.1933
<i>Sisymbrium loeselli</i>	Stulisz Loesela	<i>Brassicaceae</i> – Kapustowate	Pomorzany	6.09.1933
<i>Sisymbrium officinale</i>	Stulisz lekarski	<i>Brassicaceae</i> – Kapustowate	Zdroje	30.07.1933
<i>Solanum dulcamara</i>	Psianka słodkogórz	<i>Solanaceae</i> – Psiankowate	Zdroje	29.08.1934
<i>Solidago virgaurea</i>	Nawłóć pospolita	<i>Asteraceae</i> – Astrowate	Zdroje	29.08.1933
<i>Taraxacum officinale</i>	Mniszek pospolity	<i>Asteraceae</i> – Astrowate	Zdroje	14.05.1933
<i>Thlaspi arvense</i>	Tobołki polne	<i>Brassicaceae</i> – Kapustowate	Elektrownia	1.07.1933
<i>Tussilago farfara</i>	Podbiał pospolity	<i>Asteraceae</i> – Astrowate	Elektrownia	16.06.1933

¹ Gatunek oznaczono tylko do rodzaju.

² Brak okazu, rev. – rewizja taksonomiczna przeprowadzona przez autorów.

Biorąc pod uwagę przynależność systematyczną, najwięcej gatunków wchodzi w skład rodziny *Asteraceae* i *Brassicaceae* (tab. 3).

Tabela 3. Udział gatunków w poszczególnych rodzinach

Nazwa rodziny	Liczba gatunków
<i>Aspidiaceae</i> (Paprotnikowate)	1
<i>Asteraceae</i> (Astrowate)	25
<i>Athyriaceae</i> (Wietlicowate)	1

cd. tab. 3

Nazwa rodziny	Liczba gatunków
<i>Brassicaceae</i> (Kapustowate)	7
<i>Campanulaceae</i> (Dzwonkowate)	2
<i>Caryophyllaceae</i> (Goździkowate)	1
<i>Dipsacaceae</i> (Szczeciowate)	1
<i>Equisetaceae</i> (Skrzypowate)	2
<i>Euphorbiaceae</i> (Wilczomleczowate)	1
<i>Fabaceae</i> (Bobowate)	3
<i>Geraniaceae</i> (Bodziszkowate)	2
<i>Lamiaceae</i> (Jasnotowate)	2
<i>Oxalidaceae</i> (Szczałkowate)	1
<i>Papaveraceae</i> (Makowate)	2
<i>Plantaginaceae</i> (Babkowate)	2
<i>Polygonaceae</i> (Rdestowate)	5
<i>Rosaceae</i> (Różowate)	6
<i>Rubiaceae</i> (Marzanowate)	2
<i>Scrophulariaceae</i> (Trędownikowate)	1
<i>Solanaceae</i> (Psiankowate)	1

4. Uwagi końcowe

Pomimo dokonującego się postępu w dziedzinie archiwizacji przyrodniczej, zielnik pozostaje nadal podstawową formą dokumentowania różnorodności taksonomicznej roślin i materiałem do studiów nad ich zmiennością. Jednocześnie zielnik jest najprostszą, najkrótszą formą zapoznawania się z różnorodnością roślin. Fotografia, film, rysunek czy skan stanowią wartościowe, lecz tylko uzupełnienie „formy podstawowej” – zielnika. Jak pisze wybitny polski geobotanik Profesor Janusz Bogdan Faliński w swoim artykule *Pochwała zielnika*, będącym pamiętnikiem z podróży naukowej do Uppsali, zielnik

(...) uchodzi dziś niesłusznie za przeżytek i przedmiot zajęcia staroświeckich uczonych, którzy nie chcą przyjąć do wiadomości, że pozyskanie wszelkiej wiedzy wymaga bezwzględnie pośrednictwa komputera, a nie tylko nieustannego wertowania zasuszonych fragmentów przyrody i porównywania ich z tym, czego jeszcze człowiek nie zdołał unicestwić, [zielnik jest jedną z] (...) form utrwalania rzeczywistości (Faliński 1997).

Zielnik sławieński posiada zarówno wartość historyczną, jak i naukową. Dokumentuje różnorodność taksonomiczną flory okolic Szczecina i Sławna. Zawiera informacje o rozmieszczeniu gatunków rzadkich w Polsce (np. starzec bagienny *Senecio paludosus*), o nowych dla Polski stanowiskach roślin, np. driakiew gołębia (*Scabiosa columbaria*) czy bodziszek syberyjski (*Geranium sibiricum*). Szczególnie ostatni z wymienionych gatunków zasługuje na uwagę. Bodziszek syberyjski jest bardzo rzadkim gatunkiem w naszym kraju. Występuje tylko we wschodniej i południowej części Polski, w kilku punktach. Stanowisko z Pomorza jest pierwszym w tej części kraju (Zajac, Zajac 2001). Zielnik sławieński dokumentuje pojawianie się w Polsce gatunków obcego pochodzenia. Przykładem może być wspomniany wyżej bodziszek syberyjski czy też uczepek amerykański (*Bidens frondosa*), gatunek pochodzący z Ameryki Północnej, który pojawił się nad Odrą około 1896 roku. Arkusz tej rośliny pochodzący z Pomorza zebrano w 1933 roku. Inny współcześnie bardzo pospolity gatunek – rumianek bezpromieniowy (*Chamomilla suaveolens*) – pochodzi z północno-wschodniej Azji i północno-zachodniej Ameryki. Do ogrodu botanicznego w Kew w Anglii sprowadzono go w 1869 roku, nieco później pojawił się też w Polsce (Sowa, Warcholińska 1992; Podbielkowski 1995). W Sławnie zebrano go w 1933 roku.

Bibliografia

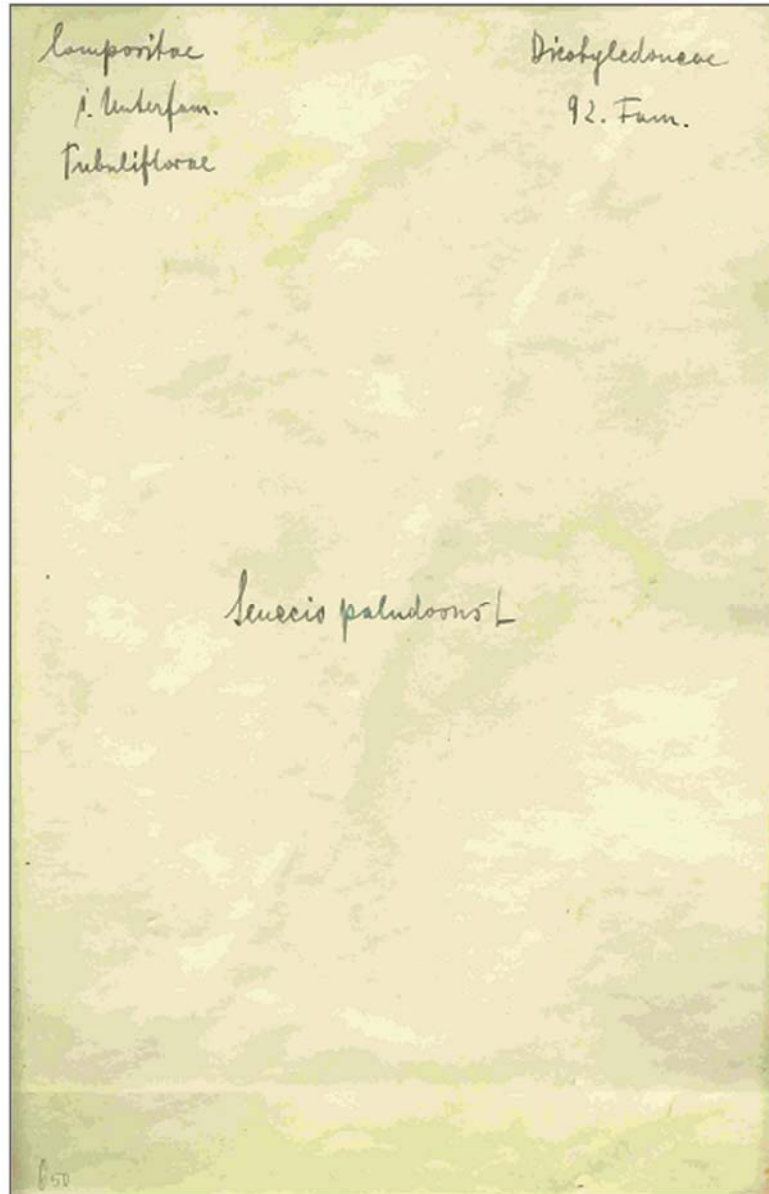
- FALIŃSKI J. B. 1997. Pochwała zielnika, *Wiadomości ekologiczne* **43**, s. 29–321.
- KÖHLER P. 1995. Zielnik Józefa Jundziłła, *Polish Botanical Studies, Guidebook Series* **13**, s. 1–154.
- LINNEUSZ K. 1763. *Philosophia botanica*, Viennae: J. T. Trattner.
- MIREK Z. 1990. Polish Herbaria, *Polish Botanical Studies, Guidebook Series* **2**, s. 3–73.
- MIREK Z., PIĘKOŚ-MIRKOWA H. 1978. Zbiory zielnikowe w ZSRR – baza prac z zakresu systematyki i geografii roślin, *Wiadomości botaniczne* **22 (2)**, s. 123–126.
- MIREK Z., PIĘKOŚ-MIRKOWA H., ZAJĄC A., ZAJĄC M. 1995. Vascular plants of Poland a checklist, *Polish Botanical Studies, Guidebook Series* **15**, s. 1–303.
- PIEKIELKO A. 1981. *Dwa osiemnastowieczne zielniki ze zbiorów Instytutu Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Wrocław: Ossolineum.
- PODBIELKOWSKI Z. 1995. *Wędrówki roślin*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- SOWA R., WARCHOLIŃSKA A. U. 1992. Amerykańskie rośliny zielne zadomowione na siedliskach antropogenicznych Polski, [w:] *Rośliny pochodzenia amerykańskiego zadomowione w Polsce*, red. M. Ławrynowicz, A. U. Warcholińska, s. 33–80. Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
- ZAJĄC A., ZAJĄC M. (red.) 2001. *Atlas rozmieszczenia roślin naczyniowych w Polsce*. Kraków: Pracownia Chorologii Komputerowej Instytutu Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Das Schlauer Herbarium – Information über eine einzigartige Entdeckung

Zusammenfassung

Das in der Allgemeinbildenden Schule in Sławno aufgefundene Kräuterbuch beinhaltet Informationen über die Geschichte und die Aufgaben des Schlauer Herbariums. 10 Bogen stammen aus dem 19. Jh., 68 aus den Jahren 1933–1934. Der Verfasser ist wahrscheinlich der deutsche Naturforscher Karl Friedrich Marquart, der vor dem II. Weltkrieg in Rügenwalde lebte und wirkte. Die Blätter aus dem 19. Jh. sind nicht komplett, die aus dem 20. Jh. wurden in Stettin und Umgebung, so wie in Schlawe zusammengestellt. Das Kräuterbuch ist in einem guten Zustand. Es vermittelt geschichtliche und wissenschaftliche Werte, ebenso wie die verschiedenartige Klassifikation der Gefäßpflanzen, die in der Umgebung Stettins und Schlawe auftreten. Es informiert über die Verbreitung seltener Pflanzenarten dieser Region, z.B. *Senecio paludosus*, *Scabiosa columbaria* oder *Geranium sibiricum*. Das Kräuterbuch wird im Herbarium der Fakultät für Botanik und Genetik an der Pommerschen Pädagogischen Akademie in Słupsk aufbewahrt. Die in Sławno aufgefundenen Blätter des historischen Kräuterbuches sind nur ein Teil einer grösseren Sammlung, die verloren gegangen ist, die sich jedoch teilweise in privatem Besitz befinden kann. Die Autoren des Referats haben grosse Hoffnung, dass dieser Artikel vielleicht dazu beiträgt, die fehlenden Blätter zu finden und sie dann das Kräuterbuch vervollständigen können.

TABLICA I

A. Arkusz zielnikowy starca bagienego (*Senecio paludosus*) -
strona zewnętrzna

TABLICA II

A. Arkusz zielnikowy starca bagiennego (*Senecio paludosus*) -
strona wewnętrzna (prawa)